

Шинäs барлдж гаргъх дууна хуранъгъу

Хальмг теегт советин йосн тогт-
она 40-ч өбнд нерäддж «Дуулич,
теегм, дуул» гидг, хальмг дуудин
хуранъгъу эн джил гарла. Дуудиг
хурадж, диглдж гаргъсень—поэт
Джимбин Бембä (даалгъврта редак-
торнь Очра Уташ).

Джимбин Бембä 1933 джил «Мана
цагин айсмуд» гидг нертä хальмг
дуудин хуранъгъу хурадж гаргъла.
Одä эн джил гарсн «Дуулич, теегм,
дуул» гидг хуранъгъу, тер «Мана
цагин айсмуд» болн теднд немгдсн
дуудга нег дегтр болдж барлгддж.

Иигäd, хальмгин дуд—мана нег
жк зöбр—цуглулад, диглäd гаргъ-
сидн—Джимбин Бембäд ханлт öр-
гх мөн, юнъгад гихлä, тер нег сән,
хальмгудт кергтä үүлдвр куцäв.

Эн дуудин хуранъгъу ним äнъ-
гстä:

I. Мана цагин айсмуд

1. Революционн дуд.
2. Маркс, Ленин, партъ, комсо-
мол.
3. Шин джиргълин туск дуд.
4. Колхозин джиргълин туск дуд.
5. Тöрскн орн-нутган харелтин
туск дуд.

II. Шин цагин лирическ дуд.

И. Орс келнäs орчулгдсн дуд.

III. Хальмг хуучн дуд.

I. Тууджин төстä дуд.

2. Хальмг күүкд улсин туск дуд.
3. Хуучн лирическ дуд.

IV. Шавашмуд болн домбрт кел- дг дуд.

Снц äнъг болдж «Булгин öбр» ги-
дг цöбкн дуудин баг барлгддж. Эн
хуранъгъуд орсн дуд умшад, шинд-
лäd хäläхлä, минигъар болхла, нег
цöбкн темдгүд келгдх учрта.

Түрүлäd дуудиг äнъгллгнä тускар

Дуудиг шуд хойр ик äнъгär ба-
гхла зöвтä болх билä.

I. Мана советин цагин айсмуд болн

II. Хуучн цагин дуд (айсмуд). Тииг-
хлä орс келнäs орчулсн дуд негдгч
äнъгин баг болдж орх билä. «Булгин
öбр» гисн баг бас эн äнъгд тусх
билä.

Революционн төстä дуд гидж
нерäдсн äнъгд гражданск дäänä ца-

гин болн мана хальмг теегт, советин
йосн түрүн эклäd тогтдж йовсн ца-
гин дуд ордж. Шуд йирин революци-
онн дуд теднд уга. Шин джиргълин
туск дуд болн колхозин джиргълин
дуд хойринг негдүлäd, шин джиргълин
дуд гигъäd нерäдчлä, эвтән ирх бä-
äдж.

Шин джиргълин дуд гисн äнъгд
«Хаалгъ» гидг хуучн дун ордж. Ной-
дудин, зääснъгүдин тускар гаргъсн
дуд («Эргнъ шиирин экнд...») эн
äнъгст бас орулх зöв уга, юнъгад ги-
хлä эн дун — революцин öмн 1914-
-1916 джилмүдär гарч ирсн дун. Тер
мет «Бор мөрнъ тохата» гидг дун.
«Матьхр иштä чавчур»—хуучн халь-
мг загъсчирин дун болдг (шин цагин
дун биш); тер мет «Гатлгъна ганц-
хн модн» гидг дун бас эн äнъгд орх
зöвтä дун биш.

Ембäшк күүннä туск дун «Халь-
мг күүкдин туск дуудт» орх зöвтä
дун. «Гашута Эриджән», «Шар ши-
лин гунзд», «Хар унгъна джора»,
«Сääхн зеерд мөрн», «Цегäшк нуур-
ин көвäd», «Ягъсн хатушг зүркмб»,
«Унгън халтр», «Марл чиктä са-
арл», «Ээдждән дуулсн дун». «Бат-
ракин дун», «Хар келн тогърун»,
«Гурвн бичкн кер» нань чигн дуд
тууджин төстä дуудт орх зöвтä дуд
биш, зуг наадк äнъгст тусх бääсн
мөн.

Эн хуранъгъуд кесг олтн шүлгүд
дуд гидж тоолгдад ордж, үлгүрнъ:
Сян-Бельгин Хасрин «Асхрен, асхрен
дуд», Джимбин Бембән «Шин гер»,
Леджна Цернä «Күцäй», Инджин Ли-
джин «Мини үүрин дун», Цеднä Це-
рнä «Угаты хальмг» нань чигн тиим
кесг шүлгүд. Шүлгән поэт дун гигъ-
äd нерäдчлä, тернъ генткн ормасн
äмтн дуулдг дун болдг юмн биш. Тер
учрар чигн минъ эн дуудин хуранъ-
гъуд орсн дуудас зуг цöбкннъ äмтн
меддж дуулна, юнъгад гихлä, äмтнä
ухан-седкллä эс нийцäd ээлтхлä,
äмтнд эс таасгдхла, шүлгүдиг ягъдж
дуд гигъäd бичäd бääv чигн,
тедн дуудт хүвршго, äмтн ти-
им дуудиг дорнъ мартад, керг уга
юмн мет хайчкдмн. Дуд, тонь цöбкн

болв чигн, кезä чигн, альд чигн ду-
улгдх юмн. Зäрм дуудин туск öгх
темдгүд цääлгъвр уга үлдчхäдж.

Тууджин төстä дуудин äнъгст тү-
рүн эклädж Джанъгърин туск «Солг
борнъ шовшна сувсн сикнъ мелм-
знä» гидг ики кезäнк Дöрвн öбрдин
орн-нутгин дун болн «Галдма» гидг
дун барлгдх учрта билä.

Шавашмудин тускар. Джимбин Бем-
бä, урдк 1933 джилд бичсн кевärн
«Хар газра нутга», «Иджл көвä нут-
га», «Дунд нутга» гидж шавашмуд
нерäддж. Эннъ, минигъär болхла, ха-
джгър. Нутгудин (нутг гигъад келч-
кесн хöөн) хуучн нердинъ бичхлä чик
болх билä: Шавашмуд тер хуучн
цагт, мана хальмг сургъуль-эрдм
тату болв чигн, ухана билгärн үүд-
äсн мөн. Тер учрт Ик-Цоохра, Ман-
цын-Кецин, Хошуд-Хальмг Базра—
гидж нерäдхд дигтä чик болх билä.

Аш сүүлднъ келх темдг. Эн мана
хальмг äмтнд ик кергтä мана ухан-
-седкл байрлулад-байсаджах дуудин
хуранъгъу гаргъсн үүрмүд басл хо-
омагъар даалгъвран күцäчхäдж. Ху-
ранъгъуд ямаран халхар авад умш-
нат, цугтаднъ үгмүдин хаджгър олднä.
Дакад ним хоома көдлмшин ашар,—
«Сääхн зеерд мөрн» гидг дун хойр
дакдж барлгддж, кесг куплетмуд да-
втгдäд барлгддж, («Сартг эрätä ситц
бишмүдин» негдгч куплет; «Баснъга
Джалкан»—гурвдгч куплет; «Саглр
модна» гурвдгч куплет, нань чигн
тиим). Гартг «Булгин öбр» гисн
äнъгд «Тöгрäш» — 265-ч халхас
болн «Бичкн арлин хулсн» — 284-ч
халхас ордж. Ним олтн хаджгърин
тускар хальмг дегтр гаргъач—ингдж
«чиклвртән» бичдж: «Нань чигн эн-
дүс бäänä. Тедниг умшачнр бийсн
чиклчхäh гидж санджанавдн»(!).
Эндүс бääхиг медä бäädж, гаргъ-
джах дегтрт гурвн редактор кергго.

«Умшачнр бийсн чиклчхäh!».
Тегäd, би хальмг дегтр гаргъачин
савагъинъ тевчäd, эн нег цöбкн темд-
гүд бичвв.

Цааранднъ эн олтнд кергтä дуудин
хуранъгъу дакнас сäänär хäläдж
барлгдх зöвтä.

Ц. КОРСУНКИБ.